

مشارکت سیاسی

در فقه سیاسی شیعه

سید سجاد ایزدهی

www.ketab.ir

مشارکت سیاسی

در فقه سیاسی شیعه

سیدسجاد ایزدهی

عهده هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

شماره: ۱/ زمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

پ اول: ۱۳۹۶

شمارگان: ۳۰۰

قیمت: ۳۵۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایزدین نوری نجفی

چاپ و صحافی: ناژو

سرشناسه: ایزدهی، سیدسجاد، ۱۳۹۶.

عنوان و نام پدیدآور: مشارکت سیاسی در فقه شیعه / سیدسجاد ایزدهی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۴۵۵ص.

شابک: ۳ - ۴۰۰ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: مشارکت سیاسی - جنبه‌های مذهبی - اسلام.

موضوع: Political participation -- Religious aspects -- Islam

موضوع: علوم سیاسی (فقه).

موضوع: Political science (Islamic law)

موضوع: امر به معروف و نهی از منکر.

موضوع: Enjoining what is good and prohibiting what is evil

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶۵م/الف/ ۲۳۱ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۴۸۳۲

شماره کتابشناسی ملی: ۴۰۹۶۴۶

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۳	پیشگفتار
۱۷	مقدمه
۲۰	۱. بیان مسأله
۲۲	۲. هدف‌های ضرورت‌ساز تحقیق
۲۲	۲-۱. ضرورت
۲۳	۲-۲. هدف‌ها
۲۴	۳. پیشینه تحقیق
۲۶	۴. نوآوری تحقیق
۲۷	۵. روش تحقیق
۲۸	۶. سؤالات اصلی و فرعی تحقیق
۲۹	۷. فرضیه تحقیق
۲۹	۸. سازمان‌دهی تحقیق
۳۱	بخش اول: مفاهیم و تمهیدات نظری
۳۳	فصل اول: مفاهیم
۳۴	۱. مشارکت سیاسی
۳۸	۲. انتخابات
۴۱	۳. حزب
۴۵	۴. فقه سیاسی
۵۰	۵. شبکه مفهومی مشارکت سیاسی در فقه

فصل دوم: اصول، مبانی و تمهیدات نظری ۵۹

۱. اصول و مبانی مشارکت سیاسی ۵۹

۱-۱. توانایی حداکثری فقه برای پاسخگویی ۶۰

۱-۲. آزادی انتخاب ۶۲

۱-۳. حق تعیین سرنوشت ۶۶

۱-۴. تناقض نداشتن حق حاکمیت الهی با حق تعیین سرنوشت مردم ۷۰

۲. تاریخچه مشارکت سیاسی ۷۴

۳. گونه‌شناسی مشارکت سیاسی ۸۱

۱-۳. مشارکت ذیل نظام سیاسی مشروع ۸۳

۱-۳-۱. مشارکت سیاسی ذیل حاکمیت معصوم (علیه السلام) ۸۳

۱-۳-۲. مشارکت سیاسی ذیل حکومت نائب امام معصوم (ولایت فقیه) ۸۵

۲-۳. مشارکت سیاسی ذیل نظام طاغوت ۸۶

۱-۲-۳. مشارکت سیاسی ذیل حاکم جائز کافر ۸۸

۲-۲-۳. مشارکت سیاسی ذیل حاکم جائز مسلمان ۹۰

۳-۳. مشارکت سیاسی ذیل نظام بی‌بریتة ۹۱

۴. سطوح مشارکت سیاسی ۹۳

۱-۴. از حیث مشارکت‌کنندگان ۹۴

۲-۴. از حیث چگونگی مشارکت ۹۶

۳-۴. از حیث قالب‌های مشارکت سیاسی ۹۷

بخش دوم: ادله فقهی مشارکت سیاسی ۱۰۳

فصل اول: قرآن ۱۰۷

۱. اطاعت از حاکم ۱۰۹

۱-۱. اطاعت از حاکمان مشروع ۱۱۰

۱-۲. عدم اطاعت از حاکمان نامشروع ۱۱۰

۲. بیعت با حاکم ۱۱۱

۳. امر به معروف و نهی از منکر ۱۱۲

۴. شورا و مشورت ۱۱۴

۵. جهاد ۱۱۵

فصل دوم: سیره ۱۱۷

۱. سیره نظری اهل بیت علیهم السلام ۱۱۸

۱-۱. جایگاه مشارکتی مردم در گزینش حاکم ۱۱۸

۱-۲. مسئولیت همگانی ۱۲۸

۱-۳. اطاعت‌پذیری ۱۳۱

۱-۳-۱. ملاک اطاعت و نافرمانی ۱۳۲

۱-۳-۲. اطاعت مجاز و غیرمجاز ۱۳۲

۱-۱. بیعت به مثابه اعلام وفاداری ۱۳۴

۱-۵. کارکردهای مشارکتی امر به معروف و نهی از منکر ۱۳۶

۱-۶. بیعت ۱۴۰

۱-۷. بیعت عورت ۱۴۲

۱-۸. تان امان ۱۴۶

۲. سیره عملی اهل بیت علیهم السلام ۱۴۹

۲-۱. سیره حضرت علی علیه السلام ۱۴۹

۲-۱-۱. مشارکتی ۱۴۹

۲-۱-۲. مشارکت ایجابی ۱۵۰

۲-۲. سیره امام حسن و امام حسین علیهم السلام ۱۵۲

۳. سیره عالمان شیعه ۱۵۵

فصل سوم: دلیل عقل ۱۵۹

۱. دلیل مستقل عقلی ۱۶۰

۲. دلیل غیرمستقل عقلی ۱۶۲

۲-۱. دلیل حسب ۱۶۲

۲-۲. مقدمه واجب ۱۶۶

فصل چهارم: بنای عقلا ۱۷۳

بخش سوم: راهکارهای مشارکت سیاسی ۱۷۷

فصل اول: راهکارهای مشارکتی ذیل حکومت اسلامی ۱۸۱

۱. راهکارهای مشارکتی در فرایند تأسیس حکومت یا گزینش حاکمان ۱۸۱

۱-۱. بیعت ۱۸۱

- ۱-۱-۱. الزام‌های بیعت در خصوص مشارکت سیاسی..... ۱۸۷
- ۱-۱-۱-۱. بیعت به مثابه مشارکت مشروع..... ۱۸۷
- ۱-۱-۱-۲. بیعت فراگیر به مثابه تحقق حاکمیت مشروع..... ۱۸۹
- ۱-۱-۱-۳. بیعت به مثابه کارآمدسازی نظام سیاسی..... ۱۹۰
- ۱-۱-۱-۴. بیعت به مثابه ایجاد حق و تکلیف دو جانبه حاکم و شهروندان.. ۱۹۱
- ۱-۱-۱-۵. نقض بیعت مشروع به مثابه اخلال در نظم عمومی..... ۱۹۲
- ۱-۲. انتخابات..... ۱۹۳
- ۱-۲-۱. استناد انتخابات به فقه شیعه..... ۱۹۴
- ۱-۳. تحزب..... ۲۰۷
- ۱-۳-۱. تحزب به مثابه راهکار مشارکتی نخبگان در فقه شیعه..... ۲۱۰
- ۱-۳-۲. ادله استفاده از تحزب در مشارکت سیاسی..... ۲۱۰
۲. راهکارهای مشارکتی در فرایند حمایت و اداره حکومت اسلامی..... ۲۱۸
- ۲-۱. حمایت رپشت از..... ۲۱۹
- ۲-۲. مشورت و نخبگان: کارکردهای آن در گستره مشارکت سیاسی..... ۲۲۳
۳. راهکارهای مشارکتی در فرایند نارت بر حکومت..... ۲۳۲
- ۳-۱. امر به معروف و نهی از منکر..... ۲۳۳
- ۳-۱-۱. امر به معروف و مشارکت نخبگان..... ۲۳۷
- ۳-۱-۲. مشارکت سیاسی در صورت ا- حال- عدم تأثیر..... ۲۴۲
- ۳-۲. نصیحت..... ۲۴۷
- ۳-۳. رسانه‌های جمعی به مثابه قالب نظارتی..... ۲۴۹
- فصل دوم: راهکارهای مشارکتی ذیل نظام جور..... ۲۵۵**
۱. مدارا (تقیه مداراتی)..... ۲۵۷
۲. تعامل و همکاری..... ۲۶۰
- ۲-۱. تعامل با حاکم جائر کافر..... ۲۶۱
- ۲-۲. تعامل با حاکم جائر مسلمان..... ۲۶۳
- ۲-۲-۱. حاکم جائر مخالف (ستی)..... ۲۶۴
- ۲-۲-۲. حاکم جائر موافق (شیعی)..... ۲۶۸
۳. انتقاد..... ۲۷۰

۲۷۵.....	۴. سربجی از فرامین.....
بخش چهارم: ظرفیت‌ها و الگوهای مشارکت سیاسی در نظم‌های سیاسی مبتنی بر	
۲۸۱.....	فقه سیاسی.....
فصل اول: ظرفیت‌های مشارکت سیاسی در نظم‌های سیاسی غیرمبتنی بر	
۲۸۷.....	مردم‌سالاری.....
۲۸۸.....	۱. ظرفیت‌های مشارکت سیاسی در نظم نبوت و امامت (ولایت).....
۲۹۱.....	۱-۱. مساوات در برابر قانون.....
۲۹۳.....	۱-۱. سهم مقبولیت و جایگاه مردم در مشروعیت.....
۲۹۵.....	۲. ظرفیت‌های مشارکت سیاسی در نظم ولایت فقیه (ولایت عامه فقیهان).....
۲۹۵.....	۱-۱. ظرفیت‌های مشارکت سیاسی در نظم ولایت عامه فقیهان.....
۲۹۹.....	۲-۲. ظرفیت‌های مشارکت سیاسی در نظم ولایت بنا بر قرأت حسبه.....
۳۱۰.....	۳. ظرفیت‌های مشارکت سیاسی در نظم خلافت (قدیم).....
۳۱۲.....	۳-۱. مشارکت در انتخاب حاکم.....
۳۱۴.....	۳-۱-۱. سوی حاکم و عدل.....
۳۱۶.....	۳-۱-۲. الگوی استخفاف.....
۳۱۸.....	۳-۱-۳. الگوی شورا.....
۳۱۸.....	۳-۱-۴. الگوی تقلب.....
۳۲۲.....	۳-۲. مشارکت در عزل حاکم.....
۳۲۵.....	۴. ظرفیت‌های مشارکت سیاسی در نظم سلطنت.....
۳۲۷.....	۵. ظرفیت‌های مشارکت سیاسی در نظم «ولایت در شریعت» و «ولایت در عرفیات».....
فصل دوم: ظرفیت‌های مشارکت سیاسی در نظم‌های سیاسی مبتنی بر	
۳۳۳.....	مردم‌سالاری.....
۳۳۷.....	۱. ظرفیت‌های مشارکت سیاسی در قرأت مردم‌سالار از نظم سیاسی خلافت.....
۳۳۸.....	۱-۱. خلافت فراگیر نخبگان.....
۳۳۹.....	۱-۲. ایجاد نهادهای مردم‌سالار در ساختار سیاسی.....
۳۴۰.....	۱-۳. تحدید قدرت حاکمان.....
۳۴۰.....	۲. ظرفیت‌های مشارکت سیاسی در نظم سیاسی سلطنت مشروطه.....
۳۴۴.....	۲-۱. حاکمیت قانون (قانون اساسی).....

- ۲-۲. برابری..... ۳۴۹
- ۲-۳. پارلمان..... ۳۵۱
- فصل سوم: ظرفیت‌های مشارکت سیاسی در نظم سیاسی مبتنی بر مردم‌سالاری دینی..... ۳۵۵**
۱. مشارکت سیاسی مطلوب در نظریه مردم‌سالاری دینی..... ۳۵۷
- ۱-۱. ظرفیت‌های فراگیر مشارکتی نظم مردم‌سالار دینی..... ۳۶۳
۲. ظرفیت نظم سیاسی ولایت فقیه در قرائت مردم‌سالاری دینی..... ۳۶۷
- ۲-۱. ظرفیت‌های مشارکت سیاسی در نظم ولایت مطلقه فقیه (ج. ۱)..... ۳۶۸
- ۲-۱-۱. قانون اساسی..... ۳۷۲
- ۲-۱-۲. تفکیک قوا..... ۳۷۵
- ۲-۱-۳. پارلمان..... ۳۸۰
- ۲-۱-۴. انتخابات..... ۳۸۲
- ۲-۱-۵. احزاب..... ۳۸۳
- تحلیل و بررسی..... ۳۸۵
- ۲-۲. ظرفیت‌های مشارکت سیاسی در نظم ولایت انتخابی فقیه..... ۳۹۰
- ۲-۲-۱. الزام‌های تمایز دو قرائت از ولایت فقیه از حیث مشارکت سیاسی..... ۳۹۳
- ۲-۲-۱-۱. تأثیر مشارکت سیاسی مردم در قبض و بسط گستره زمانی ولایت فقیه..... ۳۹۴
- ۲-۲-۱-۲. تأثیر مشارکت سیاسی مردم در قبض و بسط گستره اختیارات ولی فقیه..... ۳۹۶
- ۲-۲-۱-۳. مشارکت سیاسی توده مردم در عزل و نصب فقیه..... ۳۹۷
- خاتمه (نتیجه‌گیری)..... ۳۹۹**
- پیوست‌های شبکه مفاهیم مشارکت سیاسی..... ۴۰۳**
۱. نمودار شبکه مفهومی امر به معروف و نهی از منکر..... ۴۰۵
۲. نمودار شبکه مفهومی بیعت..... ۴۰۵
۳. نمودار شبکه مفهومی مشورت..... ۴۰۶
۴. نمودار شبکه مفهومی اطاعت از اولوالامر..... ۴۰۷
۵. نمودار شبکه مفهومی احزاب..... ۴۰۹

۴۱۰	۶. نمودار شبکه مفهومی تقیه
۴۱۱	کتابنامه
۴۱۱	۱. فارسی
۴۱۷	۲. عربی
۴۲۵	۳. مقالات
۴۲۷	فهرست آیات
۴۳۱	فهرست روایات
۴۳۵	نمایه
۴۴۱	نمایه موضوعی

www.ketab.ir

پیشگفتار

در پرتوی وزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به یژه تأسیس متعالی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ مرقی و نجات بخش اسلامی در عصره حیات انسان معاصر ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم و حیانی و ارزش های اسلامی از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت های مسلمان و انبیری روح متم ستیزی در آنان شد و از دیگر سوباعث نمایان تر شدن سست پایگی سلسله ها و کتبه های بشری و نظام های مبتنی بر آنها گشت.

بایستگی تحقیقات دقیق و مسجیم، نظریه پروری و نوآوری در باره زیر ساخت های اندیشه دینی و نظامات اسلامی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری به فراخور شرایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب شناسی حوزه فرهنگ ملی و باورداشت های رایج دینی به منظور عرضه صحیح و دفاع عفول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه های موهوم و موهون از ساخت قدسی دین و صیقلیت از هریت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل کرده و نسل جوان کشور، تاسیس نهاد علمی- پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی ممحض و کارآمدی را فرض می نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد علمی- فکری حسب الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی

آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش فراوان حجت‌الاسلام والمسلمین علی‌اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند. پژوهشکده نظام‌های اسلامی که مشتمل بر پنج گروه اقتصاد، فقه و حقوق اسلامی، سیاست، اخلاق و مدیریت اسلامی است، به طور خاص با مطالعه نظامات اجتماعی، هدف‌ها و راه‌ها را عمیق می‌کند:

۱. کشف و مباحثی نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛

۲. تحقیق و تبیین‌المانه مبانی و مباحث اساسی نظامات اجتماعی اسلام و ارائه الگوهای کاربرد، در قلمرو آن؛

۳. آسیب‌شناسی نظری و کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدرسان به متولیان امور و بستری برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛

۴. تحقیق درباره مسائل مستحدثه به‌انگیزه گره‌گشایی در زمینه نیازهای نوپیدای فقهی؛

۵. پاسخگویی به شبهه‌های مطرح درباره فقه و نظام‌های سیاسی، حقوقی، اقتصادی، اخلاقی و مدیریتی اسلام؛

۶. شناخت و نقد علمی مکتب‌ها و نظامات معارض.

تحقیق حاضر که نتیجه تلاش علمی محقق ارجمند آیت‌الله سیدسجاد ایزدهی در گروه سیاست پژوهشکده نظام‌های اسلامی است، به موضوع مشارکت سیاسی در فقه می‌پردازد.

از موضوعات و مسائلی که انتظار پاسخ‌گویی از سوی فقه شیعه در آن خصوص می‌رود، مسئله مشارکت سیاسی مردم و سازوکار مشارکت سیاسی در حکومت اسلامی است؛ زیرا شکل‌گیری، اداره و کارآمدی سامانه نظام سیاسی،

میهن مشارکت سیاسی مردم است و به ثبات و کارآمدی نظام سیاسی می‌انجامد.

ضرورت این تحقیق بر این نکته مبتنی است که مشارکت سیاسی به معنای مصطلح در عرصه سیاست، مقوله‌ای وارداتی بوده و بر هنجارها و فرهنگ مدرن غرب مبتنی است، لذا بازخوانی، تحلیل و تبیین مؤلفه‌ها و عناصر تأثیرگذار آن بر اساس آموزه‌های دینی - فقهی، در راستای بومی‌سازی (استفاده از فرنگ بومی - اسلامی) در این خصوص، گریزناپذیر به نظر می‌رسد.

این تحقیق ضمن بررسی جامع مسائل مشارکت سیاسی ذیل مشارکت سلبی و ایجابی در زمان قدیم و عصر حاضر، راهکارهای جدید و معاصر مشارکت سیاسی مانند انتخابات و تحزب را به مبانی و ادله فقه عرضه کرده و پاسخ مناسب ارائه کرده است، بلکه ظرفیت‌سنجی قرائت‌های مختلف از نظم سیاسی نسبت به مشارکت سیاسی، مورد بررسی و تحقیق قرار گرفته است. بر اساس فرضیه این تحقیق مشارکت سیاسی، فرایندی مستند به آموزه‌های فقه شیعه بوده و گونه مطلوب آن در اندیشه سیاسی شیعه دارای ظرفیت‌های وسیعی از حضور مردم در عرصه مشارکت سیاسی است.

در این تحقیق، ضمن به‌کارگیری روش اجتهاد برای فهم مراد شارع، در بخش مفهوم‌شناسی، روشی متمایز به کار گرفته شده بر اساس آن، مفاهیم مورد استفاده در تحقیق، در یک نظام معنایی قرار گرفته و دینی خود را دقیقاً از مجموع دستگاه ارتباطاتی، به دست می‌آورند؛ لذا در فهم مفهوم مشارکت سیاسی، با گنجاندن مفاهیم و عناوین مؤثر ذیل شبکه مفاهیم مرتبط با یکدیگر، نظام جامع مفهومی مشارکت سیاسی در فقه، ارائه شده است.

در پایان لازم می‌دانیم از دانشور گرامی آقای سیدسجاد ایزدهی عضو هیئت علمی گروه سیاست پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی قدردانی و تشکر نماییم و از همه اعضای شورای علمی گروه به‌ویژه از آقایان سیدکاظم سیدباقری و بهرام دلیر که زحمت ارزیابی اثر را بر عهده داشتند و همچنین سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که مسئولیت

آماده‌سازی، انتشار و توزیع آن را بر عهده دارد، سپاس فراوان داشته باشیم.
در خاتمه امیدواریم نظرها و دیدگاه‌های صائب خوانندگان عزیز و
علاقه‌مندان به دانش سیاسی اسلامی، ما را در اصلاح و تکمیل مجموعه حاضر
یاری نماید.

گروه سیاست

پژوهشکده نظام‌های اسلامی

www.ketab.ir